

19. Yüzyıl İstanbul’unda Gündelik Hayattan Kesitler

Erbay Arıkboğa¹

Gündelik Hayata Dair
Ubicini’nin Yazılarının Önemi
Ev ve Evdeki Hayat
Ev Dışındaki Hayat
Bitirirken

Osmanlı İmparatorluğundaki yönetici elitin idari reformlar konusunda yönünü Batıya döndüğü bir dönemde, bir Fransız’ın gözünden, gündelik hayata dair çeşitli kareleri izlemek ilgi çekicidir. Abdoloyne Ubicini, hem Osmanlı Devletinin üzerine oturduğu siyasal/ toplumsal zeminin farkındadır, hem de gündelik hayatın iyi bir gözlemcisidir. Ubicini’nin satırları okunurken, onun Osmanlı Medeniyetine olan hayranlığı dikkati çeker. Çalışmada Ubicini’nin 19. yüzyılın ortalarında İstanbul’daki gündelik hayata dair gözlemleri aktarılırken, bu gözlemlerden hareketle yer yer kimi yorumlama denemelerine de girişilecektir.

Gündelik Hayata Dair

Gündelik hayatın inceleme konusu yapıldığı bir çalışmada, konuya farklı açılardan yaklaşılabilir ve gündelik hayat farklı değerlendirmelere konu yapılabilir. Aşağıda konunun kimi farklı yönlerine değinildikten sonra, bu çalışmada gündelik hayatın hangi açıdan ele alınacağı üzerinde durulacaktır.

Gündelik hayat, çeşitli pratikler/ uygulamalar bütünü olarak tanımlanabilir; yani iktisadi, dini, kültürel vb. pratikler bütünü. Gündelik hayat bağlamında ilk olarak, bu pratiklerin meydana geldiği mekana bakılabilir, diğer bir ifadeyle pratiklerin mekanla ilişkisi kurulabilir. Ev, cami, kahvehane, hamam, çarşı, tekke, eğlence yerleri, mesire yerleri vs., bu bağlamda gündelik pratiklerin vuku bulduğu yerler olarak gösterilebilir. Mekanlara bakıldığında, sadece söz konusu pratiklerin fonksiyonel ayrımı görülmez, aynı zamanda pratiklerin bireysel ya da kolektif niteliği de görülür.

Yine gündelik hayat kapsamında, bütün bu pratiklerin nasıl bir sistemi oluşturduğu veya ne tür bir sistemi beslediği/ desteklediği üzerinde durulabilir. Osmanlı İmparatorluğunda gündelik hayata mekan ve sistem bağlamında bakıldığında, mahalleye değinmek gerekir. Zira Osmanlı Şehri mahalleler üzerine bina edilmiş ve en alt düzeydeki temel toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında mahalleye ve mahallelilere sorumluluk yüklenmiştir. Özellikle

¹ Araştırma Görevlisi; Marmara Üniversitesi, Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Programı.

Osmanlı Klasik döneminde mahalle, hem toplumsal hem yönetsel açıdan sistemin temel yapı taşlarından birini oluşturur. Mahalle, başında imamı olan, kendine özgü gelir kaynakları olan, bekçisiyle, öğretmeniyle ve mahallelilerin birbirine kenetlenmişliğiyle birlikte bir toplumsal ve yönetsel birimdir.² Müslüman halkın oturduğu mahallelerin başında imam varken, diğer dine mensup kişilerin oturduğu mahallelerin başında da kendi dini liderleri vardır. Bunlar mahallenin yöneticisidir ve kadıya karşı sorumludur. Ancak Müslümanların oturduğu mahallelerin yönetiminde bir reformasyona gidilmiş ve 1829 yılında muhtarlık kurumu kurulmuştur.

Yine bu bağlamda, üçüncü olarak, çeşitli etkilerin gündelik hayata etkilerine bakılabilir. 19. yüzyıl için konuşulduğunda, reformasyon ve modernleşme sürecinin gündelik hayatın pratiklerini nasıl etkilediği önemli bir konudur. Örneğin Ekrem Işın'ın, 19. yüzyıldaki modernleşme hareketlerinin gündelik hayatı nasıl dönüştürdüğüyle ilgili önemli bir çalışması vardır.³

Ancak bu çalışmada gündelik hayat, çok daha sınırlı ve daha mikro bir açıdan ele alınacaktır. Fransız seyyah ve araştırmacı Ubcini'nin gözlemlerinden hareketle, gündelik hayatın asıl öznesi/ unsuru olan, o hayatı yaşayan kişilere bakılacaktır. 19. yüzyıldaki bir Osmanlı hayatı nasıl yaşıyor; henüz daha modernleşmenin etkilerinin alt tabakalarda hissedilmediği dönemde acaba nasıl bir hayat sürdürüyor? Gerek evde, gerek çarşıda, kahvehanede vs. nasıl hareket ediyor? Yani bu çalışmada gündelik hayata dair pratiklerin tarzı üzerinde durulacak ve buradan hareketle kimi değerlendirmeler yapılacaktır. Diğer taraftan, gündelik hayata dair kesitler aktarılırken, söz çoğu zaman yazarın kendisine, o içten ve derinden gözlemlerine bırakılacaktır. Ancak buna geçmeden önce bu çalışmanın temel kaynağı olan yazar hakkında birkaç söz söylemek gerekiyor.

Ubcini'nin Yazılarının Önemi

Abdoloyne Ubcini, 19. Yüzyılın ortalarında İstanbul'da uzunca sayılabilecek bir süre kalır. Sokaklarında dolaşır, kahvehanelere uğrar, bazı hanelere misafir olur, mezarlıklara bakar, Suriçi'nde de gezer, Pera'da da. Ancak yazarı önemli kılan sadece bu özelliği değildir. Ubcini'nin Türkiye ve Şark meselelerine dair yazdığı yarım düzine kitap vardır. Bunlardan bazılarında Osmanlı yönetim sisteminden ve reform çabalarından söz edilir, bunlar önemli araştırma mahsulleridir. Bazılarında ise gündelik hayata ilişkin gözlemler, tasvirler ve gezi notları bulunur. Yazarın eserleri arasından “Türkiye 1850” ve “1855'te Türkiye” isimli kitaplar, ikişer cilt halinde Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu eserler Tercüman 1001 Temel Eser kapsamında yayınlanmıştır. Ayrıca yazarın başka bir eseri, “Osmanlı'da Modernleşme Sancısı” adıyla, 1998 yılında Timaş Yayınları arasından çıkmıştır.

Yazarın 19. yüzyılın ortalarında uzun yıllar Türkiye'de bulunmuş olması, iyi bir araştırmacı ve gözlemci olması, devlet adamlarından ileri gelenlerden normal ahaliye kadar çeşitli kademelerdeki kişilerle görüşmüş olması ve en önemlisi Türkler ve Osmanlı hakkında önyargıların olduğu bir dönemde konuya objektif bir açıdan yaklaşması ve olayları derin bir anlayışla kavrayıp yorumlaması Ubcini'nin yazılarını önemli kılmaktadır. Onun yazıları bu güne ışık tutan birer kaynak olmanın yanında, kimi yazılarının, dönemin Fransız gazetelerinde

² Osmanlı Mahallesi üzerine yapılmış önemli çalışmalar vardır. Bunlar arasında Adalet Alada'nın doktora tezi (Adalet Bayramoğlu Alada; **Osmanlı- Türk Şehrinde Mahalle**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü.S.B.F., 1989, Ankara) ve Özer Ergenç'in makaleleri (Özer Ergenç; “**Osmanlı Şehrindeki 'Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine**”, Osmanlı Araştırmaları, sayı: 4, 1984 ve “**Osmanlı Şehrindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler**”, VII. Türk Tarih Kongresi, II. Ciltten ayrı basım, TTK Basımevi, 1981, Ankara) gösterilebilir.

³ Bkz. Ekrem Işın; “**19.yy'da Modernleşme ve Gündelik Hayat**”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi içinde , 1985, İstanbul.

yayınlanması Avrupa’da derin yankılar uyandırmış ve o dönemde Batının Osmanlıya olan bakışını da etkilemiştir.⁴

Yazar 1855’te *Türkiye* adlı kitabının 2. Cildinde, gündelik hayata ilişkin gözlemlerine yoğun biçimde yer verir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde bir Osmanlının hayatı nasıl yaşadığı anlatılırken, ağırlıklı olarak Ubcini’nin gözlemlerine müracaat edilecektir.

Ev ve Evdeki Hayat

Gündelik hayatın farklı görünümüne bakmadan önce ilk altı çizilmesi gereken husus, sadelik ve ağırbaşlılığın, bir Osmanlının gündelik hayatına hakim olan temel özellikler olduğudur. Ubcini’nin yazılarının bütünü okunduğunda, sadeliğin sadece eve ait bir nitelik olmadığı, ağırbaşlılığın da sadece büyüklere ait bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Bu iki temel nitelik, gündelik hayatın bütünü ve tüm fertleri kuşatmış gibi görünmektedir.

Ubcini ev hayatından bahsederken, evin, bir Osmanlının hayatında en önemli yeri tuttuğunu belirtmektedir: “Osmanlı bütün mutlulukları ve tatminleri evinde bulan insandır. Evde ailesinin arasında bulunmak, sofadaki yerine oturup çocukların oyununu veya panjurların arasından göğe karışan denizin mavisini seyretmek, işte onun hayatı” (s. 62).⁵ Yazar, çeşitli sosyo- ekonomik düzeylerdeki kişilerin evlerine misafir olmuş fakat evlerde benzer donanımlarla karşılaşmıştır. Son derece sade bir şekilde döşenen evlerde, Ubcini, evin girebildiği bölümlerinde çok az eşyaya rastlamıştır. Hatta yazar, “Türkiye’deki yaşantının sadeliği ve yeknesaklığı, evlerin içinin ve dışının birbirine benzemesi sonucu, insan her yerde kendini evindeymiş gibi hissetmektedir” diye yazmaktadır (s. 41).

⁴ Örneğin bu konuda Ubcini, bir kitabının önsözünde şöyle yazmaktadır: “Bu mektupların le Moniteur’de neşredilmesiyle Avrupa’nın dikkati Türkiye’ye hissedilir biçimde çekilmiş bulunuyor. Fransa’da, Belçika’da, Almanya’da ve aşağı yukarı bütün batı memleketlerinde Türkiye yeniden günlük politikanın konusu olmaktadır. Kabinelerde ve matbuatta gitgide mühim bir yer işgal etmektedir. Türkleri Asya bozkırların göndermekten söz etmek yerine, aksine Türklerin medeniyetin düşmanları değil, bilhassa savunucuları oldukları gerçeği anlaşılmalı çalışılmaktadır her yerde” **Türkiye 1850**; Cilt 1 (çev. Cemal Karaağaçlı), Tercüman 1001 Temel Eser, 1977, İstanbul, s. 25.

⁵ Aksi belirtilmedikçe bütün alıntılar **1855’te Türkiye** adlı kitabın 2. Cildine aittir, (çev. Ayda Düz), Tercüman 1001 Temel Eser, 1977, İstanbul.